

॥ श्रीमद्भगवद्गीता विवेचन सारांश ॥

प्रकरण 18: मोक्ष-संन्यास योग

3/6 (श्लोक 15-25), रविवार, 03 अगस्त 2025

विवेचन: गीता विशारद डॉ. आशु गोयलजी

यु ट्यूब लिंक: <https://youtu.be/2XEBVPGxUHE>

ज्ञान, ज्ञेय અને જ્ઞાતા

ગીતા પરિવારની પરંપરા મુજબ આજના સત્રની શરૂઆત પ્રાર્થના, દીપ પ્રાગટ્ય, હનુમાન ચાલીસાના પાઠ અને ગુરુના ચરણોમાં કોટી-કોટી પ્રણામથી કરવામાં આવી હતી.

વસુદેવસુતં દેવં કંસચાણૂરમર્દનમ્।

દેવકીપરમાનન્દં કૃષ્ણં વન્દે જગદ્ગુરુમ્ ॥

યોગેશં સચ્ચિદાનન્દં વાસુદેવં વ્રજપ્રિયં।

ધર્મસંસ્થાપકં વીરં કૃષ્ણં વન્દે જગદ્ગુરુમ્ ॥

શ્રીગુરુ ચરણકમલેભ્યો નમઃ ॥

શ્રીભગવાનની અતિશય શુભ કૃપાથી, એવું દુર્લભ અને પવિત્ર ભાગ્ય આપણા જીવનમાં જાગ્યું છે - કે આપણે આ જીવનને અર્થપૂર્ણ, સફળ બનાવવા અને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ચિંતન, અધ્યયન, પઠન અને મનન દ્વારા, જીવનના સર્વોચ્ચ ધ્યેય તરફ પ્રયાણ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને સમર્પિત કરી છે. આપણે તેના યોગ્ય ઉચ્ચારણ શીખી રહ્યા છીએ, તેના આંતરિક અર્થો શોધી રહ્યા છીએ, તેના શાશ્વત સિદ્ધાંતોને સમજી રહ્યા છીએ, અને તેને આપણા જીવનમાં લાગુ કરવા માટે પ્રતિબદ્ધ છીએ.

આ આપણા ભૂતકાળના સારા કાર્યોનું ફળ છે અથવા કદાચ સંતોના મૌન આશીર્વાદનું પરિણામ છે કે આપણને આ પવિત્ર કાર્ય માટે પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. ગીતાને આપણે પસંદ નથી કરી - ગીતાએ જ આપણને પસંદ કર્યા છે આ અનુભૂતિ આપણા હૃદયમાં જેટલી ઊંડી રીતે સ્થાયી થાય છે, તેટલો જ આપણા જીવનમાં કૃપાનો પ્રવાહ વહે છે.

આપણે હાલમાં અધ્યાય ૧૮ સમજી રહ્યા છીએ જે અંતિમ અધ્યાય છે કે જેમાં ભગવદ્ગીતાના સમગ્ર સારનો સમાવેશ કર્યો છે. છેલ્લા બે અઠવાડિયામાં, આપણે શ્લોક ૧થી ૧૪નું ચિંતન કર્યું છે. આજે આપણે શ્લોક ૧૫થી શરૂઆત કરીએ છીએ.

18.15

શરીરવાડ્મનોભિર્યત્, કર્મ પ્રારભતે નરઃ।

न्याय्यं(वं) वा विपरीतं(वं) वा, पञ्चैते तस्य हेतवः॥१८.१५॥

माણસ મન, વાણી અને શરીરથી શાસ્ત્રને અનુકૂળ કે વિપરીત જે કંઈ પણ કર્મ આચરે છે - એનાં આ પાંચેય કારણો છે.

શ્રીભગવાન આગળ સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે કોઈપણ કર્મમાં સામેલ પાંચ આવશ્યક પરિબળો છે, તેઓ હવે ભારપૂર્વક કહે છે કે બધી માનવ ક્રિયાઓ - તેમના નૈતિક મૂલ્યને ધ્યાનમાં લીધા વિના - આ પાંચ કારણોમાંથી ઉદ્ભવે છે.

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्, कर्म प्रारभते नरः।

વ્યક્તિ દ્વારા શરીર (શરીર), વાણી (વાક), અથવા મન (માનસ) દ્વારા શરૂ કરાયેલ કોઈપણ ક્રિયા - પછી ભલે તે શારીરિક, મૌખિક, અથવા માનસિક હોય - અહીં ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

न्याय्यं(म्) वा विपरीतं(म्) वा

ક્રિયા ક્યાં તો ન્યાયી (ન્યાય્ય) - ધર્મ, શાસ્ત્રોક્ત માર્ગદર્શન અને નૈતિક આચરણ અનુસાર,

અથવા અધર્મ (વિપરીત) - ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરતી અથવા સ્વાર્થી હેતુઓથી પ્રેરિત હોઈ શકે છે.

पञ्चैते तस्य हेतवः॥

અર્જુન! શાસ્ત્રો મુજબ અથવા શાસ્ત્રોની વિરુદ્ધ વ્યક્તિ પોતાના શરીર, વાણી અને મન દ્વારા જે પણ કાર્ય શરૂ કરે છે, તેના માટે ઉપરોક્ત શ્લોકમાં પાંચ કારણોનો ઉલ્લેખ છે જે છે,

૧) અધિષ્ઠાન; ૨) કર્તા; ૩) કરણ; ૪) પ્રયત્ન (યેષા) અને

૫) દૈવી પરિબળ કે ભાગ્ય

૧) અધિષ્ઠાન - બેઠક અથવા આધાર, જેનો અર્થ ભૌતિક શરીર છે, જે પાયો અથવા સાધન-ધારક તરીકે કાર્ય કરે છે.

૨) કર્તા - કર્તા, જે ક્રિયાનો હેતુ અને શરૂઆત કરે છે.

૩) કરણ - ક્રિયાના માધ્યમ અથવા સાધનો, જેમ કે ઇન્દ્રિયો, અંગો અને શક્તિઓ.

૪) યેષા: - ગતિ, વિચાર અને ઇચ્છાના ઉપયોગ સહિત વિવિધ વ્યક્તિગત પ્રયાસો.

૫) દૈવમ્ - દૈવી પરિબળ: ભાગ્ય, અદ્રશ્ય બ્રહ્માંડિક દળો, અથવા ઈશ્વરની ઇચ્છા, જે ક્રિયાને સક્ષમ કરવામાં અથવા આકાર આપવામાં પણ ભૂમિકા ભજવે છે.

આ શ્લોક કર્મ વિશેની આપણી સમજને વિસ્તૃત કરે છે, તે દર્શાવે છે કે ક્રિયા ક્યારેય એકલા "કર્તા"નું પરિણામ નથી. તે બહુવિધ પરિબળોના સંકલિત કાર્યમાંથી ઉભરી આવે છે - કેટલાક આપણા નિયંત્રણમાં છે અને કેટલાક આપણા નિયંત્રણની બહાર છે. આનાથી નમ્રતા વધે છે અને બીજાઓ પ્રત્યે દોષ ઓછો થાય છે.

સૌથી અગત્યનું, તે અહંકારના ભ્રમને દૂર કરે છે કે "હું એકલો જ કર્તા છું." આગામી શ્લોકમાં શ્રીભગવાન સમજાવે છે કે આવી વિચારસરણી કેવી રીતે અજ્ઞાનમાંથી ઉદ્ભવે છે અને બંધન તરફ દોરી જાય છે!

18.16

तत्रैवं(म्) सति कर्तारम्, आत्मानं(ङ्) केवलं(न्) तु यः।

पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्, न स पश्यति दुर्मतिः॥१८.१६॥

પરંતુ આમ હોવા છતાં પણ જે માણસ અશુદ્ધ બુદ્ધિનો હોવાને કારણે કર્મોના થવામાં 'કેવળ' અર્થાત્ શુદ્ધસ્વરૂપ આત્માને કર્તા સમજે છે, એ મલિન બુદ્ધિનો અજ્ઞાની ખરું નથી સમજતો.

શ્રીભગવાન હવે ક્રિયા અને કાર્યશક્તિ વિશેની એક સૂક્ષ્મ ગેરસમજને સ્પષ્ટ કરે છે. અગાઉના શ્લોકમાં સમજાવ્યા પછી કે બધા કર્મ પાંચ પરિબળોથી ઉદ્ભવે છે, તેઓ હવે બધી કર્તાવૃત્તિ ફક્ત આત્માને આભારી હોવાની ભૂલ તરફ નિર્દેશ કરે છે.

तत्रैवं(म्) सति कर्तारम्, आत्मानं(ङ्) केवलं(न्) तु यः पश्यत्

દરેક ક્રિયામાં શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન, પ્રયત્ન અને દૈવી ઇચ્છા શામેલ છે તે સમજ્યા પછી પણ જે હજુ પણ શુદ્ધ આત્માને જ કર્તા માને છે, તે સંપૂર્ણ વાસ્તવિકતાને સમજવામાં નિષ્ફળ જાય છે. આ એક મૂળભૂત ગેરસમજ છે.

-अकृतबुद्धित्वान्

આવી વ્યક્તિ અવિકસિત બુદ્ધિને કારણે આ દૃષ્ટિકોણ ધરાવે છે - જે ભેદભાવ (વિવેક), શાસ્ત્રોના અભ્યાસ અથવા

ધ્યાનાત્મક તપાસ દ્વારા શુદ્ધ થઈ નથી. "અકૃત-બુદ્ધિ" શબ્દનો અર્થ એ છે કે મન અપરિપક્વ છે અથવા અપ્રશિક્ષિત છે.

ન સ પશ્યતિ દુર્મતિઃ ॥

આમ, તે ખરેખર જોતો નથી. ભલે તે બૌદ્ધિક રીતે સક્ષમ દેખાય, તેનો દૃષ્ટિકોણ વિકૃત છે. તે દુર્મતિ છે, જે અસ્પષ્ટ અને ભૂલભરેલી સમજ ધરાવતો વ્યક્તિ છે.

આત્મ-તત્ત્વ વાસ્તવમાં કર્તા નથી, પરંતુ સાક્ષી છે. તે બધી ક્રિયાઓને પ્રકાશિત કરે છે પરંતુ પોતે તેમાં સંલગ્ન નથી.

"હું" શુદ્ધ ચેતના તરીકે - ક્રિયાઓનો એકમાત્ર કર્તા છું. આવી દૃષ્ટિકોણ અજ્ઞાનમાંથી ઉદ્ભવે છે અને બંધન તરફ દોરી જાય છે. સત્યમાં, સ્વ બધા કાર્યોથી પર છે - તે શાંત, અપરિવર્તનશીલ સાક્ષી છે જે અનુભૂતિને સક્ષમ બનાવે છે પરંતુ ક્યારેય ભાગ લેતો નથી.

સાયું જ્ઞાન આત્મા અને ક્રિયાના ઉપકરણ (શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન અને બાહ્ય શક્તિઓ) વચ્ચે ભેદ પાડવામાં રહેલું છે. ક્રિયાઓ પ્રકૃતિમાં થાય છે, જ્યારે આત્મા ફક્ત અવલોકન કરે છે.

18.17

**यस्य नाहङ्कृतो भावो, बुद्धिर्यस्य न लिप्यते।
हत्वाऽपि स इमाँल्लोकान्, न हन्ति न निबध्यते ॥१८.१७॥**

જે માણસના અન્તઃકરણમાં 'હું કર્તા છું' એવો ભાવ નથી, તેમજ જેની બુદ્ધિ સાંસારિક પદાર્થોમાં અને કર્મોમાં લેપાતી નથી, એ માણસ આ બધા લોકોને હણીને પણ વાસ્તવમાં નથી હણતો કે નથી પાપથી બંધાતો.

શ્રીભગવાન હવે એવી વ્યક્તિની ગહન આધ્યાત્મિક સ્થિતિ પ્રગટ કરે છે જે ખરેખર સ્વ અને કર્મ વચ્ચેના ભેદને સમજે છે. આવી વ્યક્તિ પાપ અને બંધન બંનેથી ઉપરામ છે - બાહ્ય રીતે ગંભીર કાર્યો કરતી વખતે પણ - કારણ કે આંતરિક વલણ શુદ્ધ અને અલગ હોય છે.

यस्य नाहङ्कृतो भावो,

જેનો આંતરિક સ્વભાવ અહંકાર (હું કર્તા છુંની ભાવના) દ્વારા દૂષિત નથી.

આ વ્યક્તિ સ્વને શરીર-મન સાથે ઓળખતો નથી, ક્રિયાઓ પર વ્યક્તિગત માલિકીનો દાવો કરતો નથી.

बुद्धिर्यस्य न लिप्यते।

અને જેની બુદ્ધિ (બુદ્ધિ) પરિણામો અથવા ક્રિયાના વિષયોને વળગી રહેતી નથી, તે અસંસ્કૃત રહે છે. આવી બુદ્ધિ સ્પષ્ટ, સ્થિર અને સફળતા કે નિષ્ફળતા, પ્રશંસા કે દોષથી અપ્રભાવિત હોય છે.

हत्वाऽपि स इमाँल्लोकान्,

જો આવી વ્યક્તિ આ બધા લોકોને મારી નાખે - અર્જુનની યુદ્ધભૂમિની પરિસ્થિતિનો સીધો સંદર્ભ - તો પણ

न हन्ति न निबध्यते ॥

તે ખરા અર્થમાં મારતો નથી, કે કર્મથી બંધાતો નથી.

કારણ કે ક્રિયા ધર્મમાંથી ઉદ્ભવે છે, અહંકારથી મુક્ત છે, અને સ્વાર્થો ઇચ્છા કે દ્વેષથી મુક્ત છે, તેથી કોઈ કર્મ બંધન થતું નથી.

"હું કર્તા નથી" એ અનુભૂતિ સ્વાભાવિક રીતે ઉદ્ભવે છે જ્યારે વ્યક્તિ સ્વ અને શરીર વચ્ચેનો ભેદ સમજે છે. આપણું શરીર જન્મથી મૃત્યુ સુધી સતત પરિવર્તનમાંથી પસાર થાય છે - બાળપણ, યુવાની, પુખ્તાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા. છતાં "હું છું" ની આંતરિક ભાવના અપરિવર્તિત રહે છે. અસ્તિત્વની અનુભૂતિ, "મારી જાત" ની જાગૃતિ ક્યારેય વધઘટ થતી નથી. આ અપરિવર્તનશીલ સાક્ષી વાસ્તવિક સ્વ છે - શાશ્વત, અજન્મા અને અમર.

એક સુંદર ભજન છે,

करेते हो तुम कन्हैया, मेरा नाम हो रह है।

मेरा आपकी दया से, सब काम हो रह है ॥

જેમ કલાકારો નાટકમાં વિવિધ ભૂમિકાઓ ભજવે છે, તેમ હું પણ ભગવાન દ્વારા સોંપાયેલ વિવિધ ભૂમિકાઓ નિભાવું છું. કુશળતાપૂર્વક અભિનય કરતી વખતે, અભિનેતા અંદરથી જાણે છે કે તે એ પાત્ર નથી - તે ફક્ત ભૂમિકા ભજવી રહ્યો છે.

એ જ રીતે, મુંબઈથી દિલ્હી ટ્રેનમાં મુસાફરી કરતી વખતે, ભૂસાવલ પહોંચ્યા પછી, આપણે કહીએ છીએ, "અમે ભૂસાવલ પહોંચ્યા," "અમે ભૂસાવલ છીએ" નહીં. આપણે સમજીએ છીએ કે ભૂસાવલ ફક્ત એક પસાર થતું સ્ટેશન છે. પરંતુ જીવનમાં, આપણે તે સ્પષ્ટતા જાળવી રાખવામાં નિષ્ફળ જઈએ છીએ.

આપણે કહીએ છીએ કે "હું બાળક છું," "હું યુવાન છું," "હું વૃદ્ધ છું," શરીરના દરેક પસાર થતા તબક્કા સાથે ઓળખાઈએ છીએ પરંતુ હકીકતમાં, આપણે કહેવું જોઈએ કે, "હું બાળપણમાં પહોંચ્યો છું," "મેં યુવાનીનો અનુભવ કર્યો છું," "હું પુખ્તાવસ્થામાં પહોંચ્યો છું," "મારું શરીર વૃદ્ધ થઈ રહ્યું છે." આત્મા બદલાતો નથી - શરીર બદલાય છે.

આત્મા શાશ્વત છે. તે શરીરનો જન્મ થયો તે પહેલાં ત્યાં હતો અને શરીર મૃત્યુ પામ્યા પછી પણ ચાલુ રહેશે. જે વ્યક્તિ આ વાત સમજે છે તે હવે ક્રિયા પર લેખકત્વનો દાવો કરતો નથી - તે કર્તાભાવને પાર કરે છે.

આ શ્લોક કર્મયોગ અને જ્ઞાનયોગના અંતિમ દ્રષ્ટિકોણને સ્પષ્ટ કરે છે: જ્યારે અહંકાર ઓગળી જાય છે અને બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે ક્રિયા બંધન બંધાય છે. જે મહત્વનું છે તે ફક્ત બાહ્ય કાર્ય નથી, પરંતુ આંતરિક સ્થિતિ છે જેમાંથી કાર્ય ઉદ્ભવે છે.

સાક્ષાત્કાર પામેલા વ્યક્તિ અથવા સાત્ત્વિક કર્મયોગીના કિસ્સામાં, યુદ્ધ જેવી ગંભીર ક્રિયા પણ પાપ કે બંધન ઉત્પન્ન કરતી નથી, જો તે આસક્તિ વિના, અહંકાર વિના કરી હોય અને ધર્મ સાથે સુસંગત હોય.

આ શ્લોક અર્જુનની નૈતિક મૂંઝવણને પણ સંબોધે છે: શ્રીભગવાન તેને ખાતરી આપે છે કે શુદ્ધ મનથી કરવામાં આવેલા ધર્મયુદ્ધમાં હત્યા કરવાથી પાપ થતું નથી.

આગામી શ્લોકમાં, ભગવાન જ્ઞાન, જ્ઞેય અને જ્ઞાતાના સ્વભાવ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

18.18

**જ્ઞાનં(ઞ) જ્ઞેયં(મ્) પરિજ્ઞાતા, ત્રિવિધા કર્મયોદના।
કરણં(ઙ) કર્મ કર્તેતિ, ત્રિવિધઃ(ખ્) કર્મસંગ્રહઃ॥૧૮.૧૮॥**

જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય - આ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મના પ્રેરકો છે; કર્તા, કરણ, તેમજ ક્રિયા આ ત્રણ પ્રકારનો ક્રમસંગ્રહ એટલે કે કર્મનાં સાધનો છે.

શ્રીભગવાન કહે છે, હે અર્જુન! જે વ્યક્તિ પોતાનું કાર્ય એ ભાવનાથી નથી કરતો કે હું તે કરી રહ્યો છું પણ જેને એવું લાગે છે કે ભગવાને મને આ કાર્ય માટે નિયુક્ત કર્યો છે. માતા, પિતા, પતિ, પત્ની, વેપારી, કર્મચારી, પાડોશી, સૈનિક, ભગવાને મને જે પણ ભૂમિકામાં નિયુક્ત કર્યો છે, હું તે કાર્યની સેવા કરવા તૈયાર છું. હું કર્તા નથી અને જેની બુદ્ધિ, દુનિયાની ભૌતિક વસ્તુઓ અને કાર્યોથી રંગાયેલી નથી, તે વ્યક્તિ યુદ્ધમાં લોકોને મારતો નથી કે પાપનો ભાગ બનતો નથી.

જો કોઈ વ્યક્તિ કર્તા હોવાની ભાવના છોડી દે છે, તો પછી કાર્ય ગમે તેટલું ઘણાસ્પદ હોય, યુદ્ધમાં હત્યા હોય તો પણ, તે કાર્યનું પાપ તેના પર લાગતું નથી.

જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય એ ત્રણ પ્રકારની કર્મ પ્રેરણા છે અને કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા એ ત્રણ કર્મ સંગ્રહ છે.

કર્મ પ્રેરણા એક સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે, કર્મ સંગ્રહ એક સ્થૂળ વસ્તુ છે.

ગયા વખતે આપણે જોયું,

**અધિષ્ઠાનં(ન) તથા કર્તા, કરણં(ઞ) ચ પૃથગ્વિધમ્।
વિવિધાશ્ચ પૃથક્ષેષ્ટા, દૈવં(ઞ) ચૈવાત્ર પન્નમમ્॥**

ક્રિયા પૂર્ણ કરવા માટે, મુખ્ય, કર્તા, વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓ, વિવિધ પ્રકારની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ છે, અને પાંચમું કારણ પણ દેવી છે.

જે પણ ક્રિયા કરવામાં આવે છે, તે ગમતાં અથવા અણગમતાં

પરિણામો આપે છે. જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેયમાંથી ક્રિયા માટે પ્રેરણા ઉદ્ભવે છે, પછી કર્તા, ક્રિયા અને કરણ દ્વારા, ક્રિયાની સિદ્ધિ થાય છે.

વધુમાં, ઓગણીસમા શ્લોકમાં, ભગવાન ઉપરોક્ત છ વસ્તુઓમાંથી જ્ઞાન, કર્મ અને કર્તાનો વિચાર રજૂ કરે છે. કરણને અવગણીને, ભગવાન ક્રિયા અને કર્તાનો વિચાર રજૂ કરે છે.

18.19

**જ્ઞાનં(ઙ) કર્મ ચ કર્તા ચ, ત્રિઘૈવ ગુણભેદતઃ।
પ્રોચ્યતે ગુણસઙ્ખ્યાને, યથાવચ્છૃણુ તાન્યપિ ॥૧૮.૧૯॥**

તે ગુણોને આધારે સઘળા પદાર્થોની ગણના કરનારા સાંખ્યશાસ્ત્રમાં ગુણોના ભેદને લીધે જ્ઞાન, કર્મ તથા કર્તા ત્રણ - ત્રણ પ્રકારનાં જ કહેવાયાં છે; એમને પણ તું મારી પાસેથી સારી પેઠે સાંભળ.

ગુણોના મૂલ્યો સમજાવતા શાસ્ત્રોમાં, ત્રણ પ્રકારના ગુણો, એટલે કે જ્ઞાન, કર્મ અને કર્તા, સાંભળો.

જ્ઞાન, કર્મ અને કર્તા પણ ત્રણ પ્રકારના ગુણોથી (રજસ, તમસ અને સત્ત્વ) બનેલા છે. કેવી રીતે? હે અર્જુન, આ સાંભળ.

18.20

**સર્વભૂતેષુ યેનૈકં(મ્), ભાવમવ્યયમીક્ષતે।
અવિભક્તં(વૃ) વિભક્તેષુ, તજ્જ્ઞાનં(વૃ) વિદ્ધિ સાત્ત્વિકમ્ ॥૧૮.૨૦॥**

જે જ્ઞાનથી માણસ ભિન્ન-ભિન્ન જણાતાં બધાં જ ભૂતોમાં એક અવિનાશી પરમાત્મભાવને, અવિભાજિતરૂપે સમભાવે રહેલો જુએ છે, એ જ્ઞાનને તું સાત્ત્વિક જાણ.

જે જ્ઞાન દ્વારા માણસ એક અવિનાશી અસ્તિત્વ, સર્વોચ્ચ શક્તિને જુદા

જુદા જૂથોમાં વિભાજિત બધા જીવોમાં જુએ છે, હે અર્જુન! તે જ્ઞાનને સાત્ત્વિક જ્ઞાન માન.

આપણા ભારતીય શાસ્ત્રોમાં જ્ઞાનના બે પ્રકાર કહેવામાં આવ્યા છે.

લૌકિક જ્ઞાન, આ જગતનું જ્ઞાન.

ભૌતિક બાબતોને સમજવા માટે, બે વસ્તુઓ જરૂરી છે, જ્ઞાન અને જ્ઞેય.

જ્ઞાન એટલે કોઈ પણ વસ્તુ વિશે યોગ્ય શિક્ષક પાસેથી સંપૂર્ણ માહિતી મેળવવી, તેનો અભ્યાસ કરવો. જેમ કે, પાઇલટ બનવા માટે, વ્યક્તિ પ્રવેશ પરીક્ષા આપે છે અને પસંદગી પામે છે, ત્યારે તે પહેલા તે સંસ્થામાંથી સૈદ્ધાંતિક જ્ઞાન મેળવે છે, પછી છ, આઠ મહિના પછી, તેને પહેલી વાર વિમાનના કોકપીટમાં પ્રવેશ મળે છે. પાઇલટ પ્રશિક્ષક તેને કો-પાઇલટની સીટ પર બેસાડીને વિમાન ઉડાડવાની તાલીમ આપે છે. જ્યારે તે બધું આત્મસાત કરે છે, ત્યારે ટેક-ઓફ પછી, જ્યારે તે ઉપર જાય છે, ત્યારે તેને પહેલી વાર પાઇલટની સીટ પર બેસાડવામાં આવે છે અને વિમાન ઉડાડવાનું કહેવામાં આવે છે. આ રીતે ધીમે-ધીમે તે વિમાન ઉડાડવામાં સક્ષમ બને છે અને પછી નિપુણ બન્યા પછી એક દિવસ તેનો પ્રશિક્ષક પાઇલટ તેને પાઇલટ બનવા અને એકલા વિમાન ઉડાડવા કહે છે. પછી તે ઉડવામાં નિપુણ બને છે. જ્યારે તેને નિશ્ચિત કલાકો સુધી વિમાન ઉડાડવાનો અનુભવ મળે છે ત્યારે તેને પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવે છે કે આ વ્યક્તિએ આટલા કલાકો સુધી વિમાન ઉડાડવાનો અનુભવ મેળવ્યો છે અને હવે તે પોતે વિમાન ઉડાડવા સક્ષમ છે. આ પ્રમાણપત્ર પછી DCGA તેને પાઇલટ લાઇસન્સ આપે છે.

પાઇલટ બનવાની ઇચ્છા એટલે જ્ઞાન, જ્ઞેય એટલે તે વ્યક્તિ દ્વારા પાઇલટ તાલીમ પાસ કરવી અને જ્ઞાતા એટલે તે પાઇલટ. આપણે જોઈએ છીએ કે તાલીમના આવા નિશ્ચિત સમયગાળા પછી, વ્યક્તિ પોતાની ઓળખ ગુમાવે છે અને હવે લોકો તેને પાઇલટ, ડોક્ટર, વકીલ વગેરે તરીકે સંબોધવા લાગે છે. આ રીતે, ન તો જાણનાર કે ન તો જેને ઓળખવાની જરૂર હતી તે રહી ગઈ, અને ફક્ત જ્ઞાન જ રહ્યું. જાણનાર જ્ઞાનમાં ભળી ગયો. જે જ્ઞાન ક્રિયાલક્ષી હતું તે જ્ઞાનક્ષમ બન્યું. આ સામાન્ય, દુન્યવી જ્ઞાન બન્યું. દુન્યવી જ્ઞાન એક નિશ્ચિત સમયગાળામાં પ્રાપ્ત થાય છે.

પરલૌકિક જ્ઞાન :

એટલે આ દુનિયાની બહારનું જ્ઞાન, આધ્યાત્મિકતા, જેને શ્રીભગવાને રાજવિદ્યા કહ્યું. આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈ સમય મર્યાદા નથી. આપણે આજે કયા સ્તરે ઉભા છીએ, પાછલા જન્મોમાં આપણે શું અને કેટલી સાધના કરી છે તે આપણે જાણતા નથી!

રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ મહેલમાં ઉછર્યા, તેમણે યશોધરા સાથે લગ્ન કર્યા અને રાહુલ નામના બાળકના પિતા બન્યા. એક રાત્રે તે અચાનક જાગી ગયા, સંસારના દુઃખ જોયા અને તેની પત્ની, પુત્ર, મહેલ, રાજવી સુખો અને તેના રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો અને એકવીસ વર્ષની ઉંમરે તે સંન્યાસ તરફ વળ્યા અને પછી ગૌતમ બુદ્ધ બન્યા. વીસ વર્ષની ઉંમરે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. તે જ સમયે, આપણે જોઈએ છીએ કે કેટલીક જગ્યાએ જ્ઞાન બાળપણમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે, જેમ કે સંત જ્ઞાનેશ્વર, આદિ શંકરાચાર્ય વગેરે. આના પરથી, આપણે નિષ્કર્ષ પર આવીએ છીએ કે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જ્ઞાનના આવરણ પર આધારિત છે.

શું પહેલા ધોરણના વિદ્યાર્થીને સાતમા ધોરણનું દફતર આપવામાં આવે તો તે સાતમા ધોરણના પુસ્તકો વાંચી શકશે?

એ પોતાના સ્તરનું જ્ઞાન જ પ્રાપ્ત કરી શકશે!

જે પોતાના અભ્યાસમાં જ મગ્ન છે, વધુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની આકાંક્ષા નથી, એના જ્ઞાનનું સ્તર કઈ રીતે ઉંચું આવી શકે!

માँ મુરાદें पुरी करदे, हलवा बाँटूंगी।

વિવેચક દ્વારા એક જ વાત કહેવામાં આવે છે પરંતુ દરેક વ્યક્તિ તેને પોતાના જ્ઞાનના સ્તરના આધારે સમજે છે.

વ્યક્તિ ફક્ત એટલું જ અને તે જ રીતે સમજશે જેટલું તેના જ્ઞાનનું સ્તર છે.

જો આપણે સગુણ ભક્તિ કરનારને કહીએ કે શરીરની ભાવના છોડીને સ્વાર્થી હેતુથી પૂજા કર તો તે બિલકુલ સમજી શકશે નહીં.

જ્યાં સુધી જ્ઞાન ભક્તિ છે, જ્ઞાન ક્રિયા છે, બાકીની બે ગૌણ છે.

૧. જ્ઞાતા, જ્ઞાન, જ્ઞેય; ધ્યાતા

૨. ધ્યાન અને ધ્યેય

૩. ભક્ત, ભક્તિ, ભગવાન આ ત્રણ સ્થિતિઓ છે.

જેનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ છે તે જ જ્ઞાની વ્યક્તિ છે, બાકીની બધી જ્ઞાન પ્રેક્ટિસ છે. જેની ભક્તિ સંપૂર્ણ છે તે જ ભક્ત છે, બાકીના બધા ભક્તિના સાધકો છે.

જ્ઞાન, ભક્તિ, ધ્યાન જ્યાં સુધી ક્રિયા છે, ત્યાં સુધી તે વિભાજિત છે, જે ક્ષણે તે સંજ્ઞા થઈ જાય છે એ જ ક્ષણે તે એક થઈ જાય છે.

જેનું જ્ઞાન પૂર્ણ થઈ ગયું છે તે જ્ઞાની છે બાકી તો જ્ઞાન અભ્યાસ છે!

જેની ભક્તિ પૂરી થઈ ગઈ તે જ ભક્ત છે, બાકીતો ભક્તિના અભ્યાસક છે.

मेरे तो गिरिधर गोपाल, दूसरों ना कोई,

ફક્ત મીરાબાઈ પાસે જ આ કહેવાની શક્તિ છે. આપણામાંથી કેટલા લોકો કહે છે કે મને ફક્ત ભગવાન જ જોઈએ છે? આપણે ભગવાન પાસે ખોરાક, કપડાં, આશ્રય, સુખ વગેરે માંગીએ છીએ.

ये तु धर्मामृतमिदं(यँ), यथोक्तं(म्) पर्युपासते।

श्रद्धााना मत्परमा, भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः॥

આપણે જાણીએ છીએ કે જે ભક્તો ભગવાનને સમર્પિત છે અને આ ભગવદ્ગીતાના ધાર્મિક અમૃતનું યોગ્ય રીતે સેવન કરે છે તેઓ ભગવાનને ખૂબ જ પ્રિય છે. આપણે આ શ્લોક ઘણી વખત વાંચ્યો છે, પરંતુ શું આપણને ખરેખર આ ભગવદ્ગીતા અમૃત જેવી લાગે છે? સ્વામીજી જેવા મહાન આત્મા જ તે અમૃત પીએ છે અને તેને પોતાના જીવનમાં અપનાવે છે. આ અમૃત છે, બાકી બધું ઝેર છે. આ બધું વ્યવહારુ જ્ઞાન છે.

હવે આપણે યોગવાશિષ્ઠ અને અષ્ટવક્રાગીતા વિશે થોડું વિચારીએ.

જેને જ્ઞાનમાર્ગના શ્રેષ્ઠ ગ્રંથ માનવામાં આવે છે. જે લોકો જ્ઞાન માર્ગ પર આગળ વધવા માંગે છે, તેમનો માર્ગ યોગવાશિષ્ઠને સ્પર્શ કર્યા વિના પ્રશસ્ત થઈ શકતો નથી.

योगવાશિષ્ઠ

LEARN THE GEETA
જ્ઞાન શ્રી ગીતા

જ્ઞાન કી સાત ભૂમિકાયેં

જ્ઞાનભૂમિ: શુભેચ્છાચ્છ્યા પ્રથમા પરિકીર્તિતા।
વિચારણા દ્વિતીયા સ્યાત્તૃતીયા તનુમાનસા॥
સત્ત્વાપત્તિશ્ચતુર્થી સ્યાત્તતોઽસંસક્તિનામિકા।
પદાર્થાભાવની ષષ્ઠી સપ્તમી તુર્યગા સ્મૃતા॥

1. શુભેચ્છા

2. વિચારણા

3. તનુમાનસા

4. સત્ત્વાપત્તિ

5. અસંસક્તિ

6. પદાર્થ અભાવની

7. તુર્યગા

આ પુસ્તકના શ્રોતાઓ અને વક્તાઓ પણ અદ્ભુત છે. તેના શ્રોતા ખુદ ભગવાન છે જે મહર્ષિ વશિષ્ઠને પ્રશ્નો પૂછી રહ્યા છે અને ઋષિ વશિષ્ઠ વક્તા બનીને તે પ્રશ્નોના જવાબ આપી રહ્યા છે.

આમાં, ભગવાન રામ અને મહર્ષિ વશિષ્ઠ બંને દોષોની ચર્ચા કરે છે. ધન-દોષ, સ્ત્રી-દોષ, બાળક-દોષ, શરીર-દોષ વગેરે. આ એક ખૂબ જ જટિલ પુસ્તક છે. યોગવશિષ્ઠ પર પરમ પૂજ્ય સ્વામીજીનું એક સુંદર પ્રવચન છે જે દરેકે સાંભળવું જોઈએ.

યોગવશિષ્ઠ ગ્રંથમાં જ્ઞાનની સાત ભૂમિકાઓ છે.

યોગવશિષ્ઠ પુસ્તકમાં જ્ઞાનની નીચેની સાત ભૂમિકાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે:

1. શુભકામનાઓ 2. વિચારણા 3. તનુમાનસા 4. સત્ત્વાપત્તિ 5. અનાસક્તિ 6. પદાર્થનો અભાવ 7. તુર્યગા.

જ્ઞાન કેવી રીતે શરૂ થાય છે?

જ્યારે મનમાં જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા જાગે છે, ત્યારે માણસ તે જ્ઞાન મેળવવા માટે પ્રયત્નો કરવાનું શરૂ કરે છે.

૧) શુભકામનાઓ

શુભકામનાઓ વ્યક્તિના મનમાં કોઈપણ ઉંમરે ઉદ્ભવી શકે છે. આપણે આપણા ગીતા પરિવારમાં જોઈએ છીએ કે બાળકને પાંચ વર્ષની ઉંમરે ગીતાજી વાંચવાની ઇચ્છા થાય છે તો કોઈને નેવું વર્ષની ઉંમરે અથવા કોઈને સાઠ, સિત્તેર વર્ષની ઉંમરે ગીતાજી વાંચવાની ઇચ્છા થાય છે. ચેન્નાઈમાં, નેવું વર્ષનો વ્યક્તિ ગીતાજીની અંતાક્ષરી વગાડે છે. કોઈની પ્રેરણાથી આ ઇચ્છા કોઈપણ ઉંમરે ઉદ્ભવી શકે છે.

ક્યારેક મનમાં શુભકામનાઓ આવે છે અને જાય છે અથવા મનમાં ક્યાંક સુષુપ્ત અવસ્થામાં દટાયેલી રહે છે. આપણે વર્ષો સુધી વિચારતા રહીએ છીએ કે આપણે ગીતાજી, રામાયણ કે અન્ય કોઈ પુસ્તક વાંચીશું પણ તે દિશામાં કોઈ પ્રયાસ કરતા નથી.

જ્યારે આવી શુભકામનાઓ જાગૃત થાય છે, ત્યારે એવું થાય છે,

૨) વિચારણા

હવે વ્યક્તિ તે શુભકામના વિશે વિચારવાનું શરૂ કરે છે.

૩) તનુમાનસ

શુભ ઇચ્છા જાગૃત થયા પછી પણ, વિચાર કર્યા પછી પણ, જ્યાં સુધી વ્યક્તિ શરીર અને તેની સાથે સંકળાયેલી વૃત્તિ પ્રત્યે અનાસક્ત ન થાય ત્યાં સુધી કાર્ય પૂર્ણ થશે નહીં. કોઈપણ કાર્ય ત્યારે જ શક્ય છે જ્યારે કેટલીક વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવામાં આવે. જ્યારે મનમાં એવું આવે છે કે આ શરીર મારું નથી અથવા આ શરીર સાથે જોડાયેલા સંબંધો મારા નથી આ તનુમાનસા છે.

જ્યારે આપણે નક્કી કરીને, શરીર અને મનને અવગણીને, સંપૂર્ણ સમર્પણથી ગીતાનો અભ્યાસ શરૂ કરીએ છીએ ત્યારે શરીર સાથે સંબંધિત વસ્તુઓમાંથી નિવૃત્તિ આવવા લાગે છે.

૪) સત્વાપત્તિ

સત્ અને અસત્ ની જાગૃતિ. સત્ નું, સત્ય પ્રત્યે મનમાં આકર્ષણ અને અસતની ઉપેક્ષા. હવે સંતોની સેવા કરવાનું ગમે છે, હવે સાત્વિક લોકો સારા લાગે છે. હવે આપણું મન ગીતાના પાઠમાં લીન થઈ જાય છે અને ઉંઘ નથી આવતી. હવે રામાયણ અને ગીતાજી વાંચવામાં આપણી રુચિ વધી ગઈ છે. જો તમને ઉપદેશ દરમિયાન ઊંઘ આવે છે, તો સમજવું જોઈએ કે તમે હજી ત્રીજા તબક્કામાં છો.

જ્યાં સુધી અસત્ નું આકર્ષણ છે, સત્ સાથેનો સંગ, સત્વાપત્તિ હોઈ શકતી નથી. જ્યારે સંતો, શ્રવણ અને આત્મ-અધ્યયનનું આકર્ષણ પ્રબળ હોય છે ત્યારે સત્વાપત્તિ થવાય છે.

નિર્માનમોહા જિતસન્નદોષા,
અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામાઃ ।
દ્વન્દ્વૈર્વિમુક્તાઃ(સ) સુખદુઃખસન્જ્ઞૈઃ(ર),
ગચ્છન્ત્યમૂઢાઃ(ફ) પદમવ્યયં(ન) તત્ ॥

15.5 ॥

જેઓ અભિમાન અને આસક્તિથી મુક્ત થયા છે, જેમણે આસક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા દોષોને જીતી લીધા છે, જેઓ હંમેશા ભગવાન સાથે જ જોડાયેલા છે, જેઓ બધી ઇચ્છાઓથી મુક્ત થયા છે, જેઓ સુખ અને દુઃખના દ્વન્દ્વોથી મુક્ત થયા છે, જ્યારે આવી ઉચ્ચ સ્થિતિ, આસક્તિથી મુક્ત સ્થિતિ, ભક્ત દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે સત્વાનું આકર્ષણ જાગૃત થાય છે. અસત્વા પ્રત્યે અણગમો શરૂ થાય છે. જેમ કે ઘણા દિવસો સુધી ટીવી ન જોવું, કોઈ ઇચ્છા ન હોવી, નકામી વાતો કરવાનું મન ન થવું વગેરે. દુન્યવી બાબતોથી અલગ થયા પછી, આવે છે અસંસક્તિ કે ઉદાસીનતા.

૫) ઉદાસીનતા

એટલે કે એવી ઉચ્ચ સ્થિતિ જ્યારે આપણને દુન્યવી બાબતોમાં કોઈ રસ નથી. હવે આપણે જે કંઈ કરી રહ્યા છીએ, તે આપણે ઉપરછલ્લી રીતે કરી રહ્યા છીએ. ભલે આપણે હોટલ કે સિનેમામાં જઈએ, તે બાળકો માટે છે, બીજાઓ માટે જઈએ છીએ. તમારો ભાવતો ખોરાક હોય તો પણ રોઝ જેટલું જ ખાવું, વધુ પડતું ન ખાવું, ભલે ખોરાક ન ભાવતો હોય, પણ દિવસમાં એટલું જ ખાઓ જેટલું તમને જોઈએ. કપડાંના રંગોની પસંદ અને નાપસંદ હવે પહેલા જેવું નથી. બધું અપ્રિય લાગવા લાગે છે. કોઈ પણ પ્રયાસ વિના, બધું આપમેળે છૂટતું જાય છે, જેમ બાળપણના સૌથી પ્રિય રમકડાં મોટા થયા પછી સારા લાગતા નથી.

જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ આ સ્થિતિમાં પોતાને દ્રઢ બનાવે છે, ત્યારે જ તે આગળના તબક્કામાં પહોંચી શકે છે.

સાધનાના માર્ગમાં, થોડી પ્રેક્ટિસ પછી વ્યક્તિ અનાસક્તિના તબક્કા સુધી પહોંચી શકે છે, પરંતુ તેનાથી આગળનો તબક્કો થોડો મુશ્કેલ છે.

૬) પદાર્થ અભાવનિ -

આ એક દુર્લભ પરિસ્થિતિ છે. જ્યાં સુધી વ્યક્તિ સંપૂર્ણપણે અનાસક્તિ અપનાવે નહીં, ત્યાં સુધી પદાર્થ અભાવની થઈ શકતી નથી.

મેરે તો ગિરિધર ગોપાલ દૂસરો ન કોઈ,

પછી જ્ઞેય અને ધ્યેય બંને એક થઈ જાય છે. દૂસરો ન કોઈ એટલે એમ નથી કે બીજો કોઈ ભગવાન નથી. અહીં, દૂસરો ના કોઈનો અર્થ એ છે કે હવે મારા મનને દુનિયાની બાબતોમાં રસ નથી. ગમે તે વસ્તુ હોય, ગમે તે હોય, હું જ્યાં પણ જોઉં છું, મને દરેક વસ્તુમાં, દરેક જગ્યાએ ફક્ત ભગવાન જ દેખાય છે.

સિયારામ મય સબ જગ જાની, કરહું પ્રણામ જોરી જુગ પાની।

આખું વિશ્વ રામમય બની ગયું છે.

વાસુદેવ સર્વમિતિ।

એને હવે બધી જગ્યાએ વાસુદેવ જ દેખાય છે.

૬) તુર્યગા

જ્યારે દુનિયાની ભૌતિક વસ્તુઓનો અભાવ થઈ જાય છે અને તેની નજરમાં દુનિયાની બધી ભૌતિક વસ્તુઓ ઈશ્વરીય બની

જાય છે, ત્યારે કોઈ દુર્વલ યોગી, સાધુ કે મહાત્મા પોતાને આ સ્થિતિમાં સ્થિર કરે છે, ત્યારે જ તે જ્ઞાનની અંતિમ સ્થિતિ, તુર્યગા સુધી પહોંચે છે. આ અતીત સ્થિતિનું વર્ણન કરવું શક્ય નથી.
વસિષ્ઠ મુનિ કહે છે, હે રામા! આ તુર્યગાનું વર્ણન કરી શકાતું નથી, તે ફક્ત અનુભવી શકાય છે.

જાગૃતિ, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુર્યા આ ચાર સ્થિતિઓ છે.

પરમ પૂજ્ય સ્વામીજી જેવા મહાત્મા જ આ સ્થિતિનો અનુભવ કરી શકે છે.

જ્ઞાનની આ સ્થિતિએ કેવી રીતે પહોંચી શકાય?

ગોસ્વામી તુલસીદાસજીએ તેનું ખૂબ જ સુંદર વર્ણન કર્યું છે,

સાત્વિક શ્રદ્ધા ધેનુ સુહાઈ
સાયી શ્રદ્ધા રૂપી સુંદર ગાય
જૌ હરિ કૃપા હૃદયેં બસ આઈ
જો શ્રીભગવાનની કૃપા હૃદયમાં આવીને વસી જાય
જપ તપ વ્રત જમ નિયમ અપારા
અસંખ્ય જપ, તપ, વ્રત, નિયમ
જે શ્રુતિ કહ સુભ ધર્મ અચારા
જે શ્રુતિઓમાં શુભ ધર્મ અને આચરણ કહેવાયા છે
તેઈ તૃણ હરિત ચરૈ જબ ગાઈ
એ જપ, તપ વગેરે ઘાસ છે જેને એ ગાય ખાય છે
ભાવ બચ્છ સિસુ પાઈ પેન્હાઈ
ભક્તિરૂપી વાછરડું એ ગાયનું દૂધ પીએ છે
નોઈ નિવૃત્તિ પાત્ર બિસ્વાસા
વિનમ્રતા, નિવૃત્તિ અને વિશ્વાસપાત્ર
નિર્મલ મન અહીર નિજ દાસા
શુદ્ધ મનવાળો ગોવાળ(જે ગાયની સેવા કરે છે)
પરમ ધરમમય પય દુહિ ભાઈ

જે સૌથી વધુ ધર્મી છે તે દૂધ દૂધ આપે છે.

અવટૈ અનલ અકામ બનાઈ

અકામ અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે છે.

શ્રીભગવાન આગળ સાત્ત્વિક જ્ઞાનના લક્ષણો સમજાવે છે,

18.21

**પૃથક્ત્વેન તુ યજ્ઞજ્ઞાનં(ન્), નાનાભાવાન્પૃથગ્વિધાન્।
વેત્તિ સર્વેષુ ભૂતેષુ, તજ્ઞજ્ઞાનં(વ્) વિદ્ધિ રાજસમ્ ॥૧૮.૨૧ ॥**

પરંતુ જે જ્ઞાન એટલે કે જે જ્ઞાન દ્વારા મનુષ્ય સકળ ભૂતોમાં જુદી-જુદી જાતના અનેક ભાવોને જુદા-જુદા સ્વરૂપે જાણે છે, એ જ્ઞાનને તું રાજસ જાણ.

શ્રીભગવાન કહે છે, હે અર્જુન! જે જ્ઞાન દ્વારા માણસ બધા જીવોની વિવિધ લાગણીઓને અલગ-અલગ રીતે જાણે છે, તે જ્ઞાનને તારે રાજસ જ્ઞાન માનવું જોઈએ.

આગળ શ્રીભગવાને કહ્યું કે તમસ જ્ઞાન શું છે,

18.22

यत्तु कृत्स्नवद्वेकस्मिन्, कार्ये सक्तमडैतुकम् । अतत्त्वार्थवद्व्यं(ञ्) य, तत्तामसमुदाहृतम् ॥१८.२२॥

अने वणी જે જ્ઞાન એકલા કાર્યરૂપ શરીરમાં જ સંપૂર્ણની જેમ આસક્ત રહેનારું છે તથા જે યુક્તિ વિનાનું, તાત્ત્વિક અર્થથી રહિત તેમજ તુચ્છ છે, એ તામસ કહેવાયું છે.

જે જ્ઞાન દ્વારા વ્યક્તિ પોતાના કારણ શરીરને સંપૂર્ણ માને છે અને તેની સાથે એવું જોડાયેલ રહે છે કે જાણે તે સંપૂર્ણ છે, જે તર્ક વગરનું છે, શાણપણનો અભાવ છે, વાસ્તવિક જ્ઞાનથી રહિત છે અને તુચ્છ અને નીચું સ્તરનું છે, તેને તામસિક જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

શ્રી ભગવાને ત્રણ પ્રકારના જ્ઞાન વિશે જણાવ્યું છે. તેને ત્રણ ઉદાહરણોથી સમજો.

તમોગુણી જ્ઞાન

એક જંગલમાં એક વૃદ્ધ પોપટ, જે પોતાના જ્ઞાનથી બધા પોપટને શિકારીઓથી બચાવી રહ્યો હતો, તેણે પોતાનો અંત નજીક આવતો જોયો, ત્યારે તેણે બધા પોપટને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે ક્યારેય શિકારીની જાળમાં ન ફસાશો. હવે હું જે કહું છું તે ધ્યાનથી સાંભળો અને મારી સાથે કહો-

શિકારી આવશે, જાળ ફેલાવશે, દાણા નાખશે, જાળમાં ન ફસાશો.

બધા પોપટને આ વાત યાદ રહી ગઈ. તે વૃદ્ધ પોપટના મૃત્યુના થોડા દિવસો પછી, શિકારીનો દીકરો જંગલમાં આવ્યો. તેણે જાળ ફેલાવતાની સાથે જ બધા પોપટ એકસાથે કહેવા લાગ્યા-

"શિકારી આવશે, જાળ ફેલાવશે, દાણા નાખશે, જાળમાં ન ફસાશો."

છોકરો ખૂબ જ આશ્ચર્યચકિત થયો. તેણે જાળ ઉપાડી અને ઘરે પાછો ગયો અને તેના શિકારી પિતાને આખી ઘટના કહી. બીજા દિવસે જ્યારે શિકારી તેના દીકરા સાથે ફરીથી જંગલમાં આવ્યો, ત્યારે બધા પોપટ ફરીથી એ જ વાત કહેવા લાગ્યા, શિકારી આવશે, જાળ ફેલાવશે, દાણા નાખશે, જાળમાં ફસાઈશ નહીં."

છોકરાએ કહ્યું, જુઓ, મેં તમને કહ્યું હતું કે પોપટને ખબર પડી ગઈ છે કે આપણે શું કરીશું, હવે તેઓ આપણી જાળમાં નહીં ફસાઈ શકે.

શિકારી હસ્યો, આ પોપટો મનથી શીખી રહ્યા છે, તમે ફક્ત જોતા રહો. તેણે જાળ ફેલાવી, અનાજ નાખ્યું. બધા પોપટ એકસાથે બોલી રહ્યા હતા,

"શિકારી આવશે, જાળ ફેલાવશે, અનાજ નાખશે, જાળમાં ન ફસાઈશ."

પિતા અને પુત્ર ત્યાંથી જતાની સાથે જ બધા પોપટ અનાજ ખાવા માટે નીચે આવ્યા અને જાળમાં ફસાઈ ગયા.

આ તમોગુણી જ્ઞાન છે જેનો કોઈ ઉપયોગ નથી.

રજોગુણી જ્ઞાન

યાળીસ વર્ષની ઉંમરે એક વેપારી કોઈ રોગને કારણે મૃત્યુ પામવાનો હતો, તેથી તેણે તેના એકમાત્ર પુત્રને હીરાથી ભરેલું પોટલું આપ્યું અને કહ્યું કે આ તેના મૃત્યુ પછી તેના માટે ઉપયોગી થશે. તેના પિતાના મૃત્યુ પછી, તે છોકરો તેના કાકાની ઝવેરીની દુકાનમાં ગયો અને તેને હીરાથી ભરેલું પોટલું બતાવ્યું. કાકાએ તેને કહ્યું, હમણાં માટે તે તમારી પાસે રાખો, જ્યારે મને સારી કિંમત મળશે ત્યારે હું તમને કહીશ. કાકાએ તેના ભત્રીજાને કહ્યું કે તમારે તેની દુકાનમાં આવવું જોઈએ અને હીરાનું બધું કામ શીખવું જોઈએ.

છોકરાએ તેના કાકાની વાત માની અને દુકાને જવા લાગ્યો. થોડા મહિનાઓ સુધી, છોકરો હીરાના કારખાનાના દુકાનની જમીન પર કામ કરતો હતો. ધીમે ધીમે, તે હીરાનો નિષ્ણાત બન્યો. કાકાએ જોયું કે તે એક સારો ઝવેરી બની ગયો છે, તેથી તેણે તેના ભત્રીજાને કહ્યું કે હમણાં ભાવ સારો છે, તે તેના હીરા વેચી શકે છે. છોકરાએ તેની માતાને હીરાની પોટલી માંગી. જ્યારે તેણે પોટલી ખોલી ત્યારે તે સ્તબ્ધ થઈ ગયો. તે હવે હીરા પરીક્ષણમાં નિષ્ણાત બની ગયો હતો, પોટલી નકલી કાચના હીરાથી ભરેલી હતી!

જ્યારે તે પોટલી લઈને તેના કાકાની દુકાને પહોંચ્યો, ત્યારે કાકાએ કહ્યું, મેં તે દિવસે જ ઓળખી લીધું હતું કે આ નકલી હીરા છે. જો મેં તે દિવસે જ તમને કહ્યું હોત, તો શક્ય છે કે તમે મારા પર વિશ્વાસ ન કર્યો હોત. હવે જ્યારે તમે હીરાનું પરીક્ષણ શીખી ગયા છો, તો તમે પોતે જ તેનું પરીક્ષણ કર્યું છે. પણ દુઃખી ન થાઓ. તમારા પિતાએ આ માટે કંઈક કર્યું હશે, મને ખાતરી છે. તમે મારા ભાઈનો પુત્ર છો. આને તમારી પોતાની દુકાન માનો. કાલથી તમે અહીં કેશ કાઉન્ટર પર મારી સાથે બેસજો.

છોકરાએ ઘરે જઈને તેની માતાને બધું કહ્યું અને કહ્યું, "માતા, હવે જ્યારે હું કાકા સાથે કેશ કાઉન્ટર પર બેસું છું, ત્યારે હું પણ

પિતાની જેમ સફેદ કુર્તા-પાયજામા પહેરીશ. માતા, મને પિતાનો કુર્તો આપ."

માતાએ કુર્તો આપ્યો, ત્યારે છોકરો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. કુર્તાના બધા બટનો હીરાના બનેલા હતા. જ્યારે તેની માતાએ તેને કહ્યું કે આવા 30 કુર્તા સમાન બટનોવાળા હોવા જોઈએ. ત્યારે છોકરાને સમજાયું કે તેના પિતા તેને ઝવેરીનું કામ શીખવવા માટે કેવા પ્રકારની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા હતા. જો તેના પિતાએ તેને હીરા આપ્યા હોત, તો તે હીરા વેચ્યા પછી કદાચ કોઈ સારું કામ ન કરી શક્યો હોત.

તો દુનિયામાં કેવી રીતે વર્તવું તે શીખવાડે તે રાજસિક જ્ઞાન છે.

સત્વગુણી જ્ઞાન

ગુરુ નાનક સાહેબ એક કે બે દિવસથી વધુ કોઈ ગામમાં રહેતા નહીં. એકવાર તેમણે તેમના શિષ્યો બાલા અને મર્દાના સાથે એક ગામની બહાર પડાવ નાખ્યો. કેટલાક ડાકુઓ પણ ત્યાં છુપાયેલા હતા. તેઓ માનતા હતા કે આ સાધુઓના વેશમાં ડાકુ છે જે ગામ લૂંટવા આવ્યા હતા, તેથી તેઓએ નાનકને ત્યાંથી ભગાડી દીધા. પછી નાનકે કહ્યું, "ખુશ રહો અને તમારી સમૃદ્ધિ વધે"

જ્યારે ગુરુ નાનક બીજા ગામમાં પહોંચ્યા, ત્યારે ત્યાંના લોકોએ તેમનું ઉષ્માભર્યું સ્વાગત કર્યું અને તેમને ભોજન આપ્યું. જ્યારે નાનક ત્યાંથી જવા લાગ્યા, ત્યારે તેમણે લોકોને છૂટા પડીને વિખેરાઈ જવા કહ્યું.

બાલા અને મર્દાના ખૂબ જ આશ્ચર્યચકિત થયા કે નાનકે તેમને મારનારા અને ભગાડનારા ડાકુઓને આશીર્વાદ આપ્યા અને તેમનું સ્વાગત કરનારા ગામલોકોને છૂટા પડી જવા કહ્યું. તેઓ પ્રતિકાર કરી શક્યા નહીં અને ગુરુ નાનકને આનું કારણ પૂછ્યું. તેમણે કહ્યું કે તેમણે ડાકુઓને સમૃદ્ધ થવા કહ્યું જેથી તેઓ બીજા કોઈ ગામને લૂંટી ન લે. તેઓએ તે ગામની બહાર રહેવું જોઈએ અને તેમણે બીજા ગામના લોકોને છૂટા પડીને વિખેરાઈ જવા કહ્યું કારણ કે તેઓ બધા ખૂબ સારા હતા. જો આ લોકો અલગ-અલગ ગામમાં જઈને સ્થાયી થાય, તો ત્યાંના લોકો પણ આ લોકોની જેમ સારા, દયાળુ, દાનવીર અને ધાર્મિક બનશે.

આ દ્રષ્ટિ તરીકે વિશ્વનું એક ઉદાહરણ છે.

એક વ્યક્તિ કેવી રીતે સમજે છે કે સાત્ત્વિક કર્મ શું છે?

18.23, 18.24, 18.25

**નિયતં(મ) સઙ્ગરહિતમ્, અરાગદ્વેષતઃ(ખ) કૃતમ્ |
અફલપ્રેપ્સુના કર્મ, યત્તસાત્ત્વિકમુચ્યતે ||૧૮.૨૩ ||
યત્તુ કામેપ્સુના કર્મ, સાહકુારેણ વા પુનઃ |
ક્રિયતે બહુલાયાસં(ન), તદ્રાજસમુદાહૃતમ્ ||૧૮.૨૪ ||
અનુબન્ધં(ડ) ક્ષયં(મ) હિસામ્, અનવેક્ષ્ય ય પૌરુષમ્ |
મોહાદારભ્યતે કર્મ, યત્તતામસમુચ્યતે ||૧૮.૨૫ ||**

જે કર્મ શાસ્ત્રવિધિથી નિયત થયેલું હોય, કર્તાપણાના અભિમાનથી રહિત થઈને કરવામાં આવ્યું તેમજ ફળની લાલસા વિનાના માણસ વડે રાગ-દ્વેષ વિના કરવામાં આવ્યું હોય - એ કર્મ સાત્ત્વિક કહેવાય છે.

પરંતુ જે કર્મ ઘણો પરિશ્રમ વેઠીને કરાય છે અને વળી ભોગોને ઇચ્છતા માણસ વડે કે અહંકારી માણસ વડે કરવામાં આવે છે, એ કર્મ રાજસ કહેવાયું છે.

જે કર્મ પરિણામ, હાનિ, હિંસા અને સામર્થ્યને ધ્યાનમાં લીધા વિના, કેવળ અજ્ઞાનને લીધે આચરવામાં આવે છે, એ કર્મ તામસ કહેવાય છે.

શ્રીભગવાન કહે છે, હેઅર્જુન! સાંભળ. જે કાર્ય શાસ્ત્રો દ્વારા નિર્ધારિત છે, જે કર્તાપણાની ભાવનાથી રહિત છે, જે લોકો ફળની ઇચ્છા રાખતા નથી તેઓ દ્વારા આસક્તિ કે દ્વેષ વિના કરવામાં આવે છે, તે સાત્ત્વિક કર્મ છે.

જે કાર્ય ખૂબ જ અઘરું છે, જે કાર્ય સુખની ઇચ્છા રાખે છે, જે ખૂબ અહંકારથી ભરેલું છે તે રાજસિક કાર્ય છે.

અજ્ઞાનતાથી કોઈપણ એક કાર્યને તામસિક, રાજસિક કે સાત્ત્વિક તરીકે લેબલ કરવું ખોટું છે.

કોઈને ખરાબ માનવું યોગ્ય નથી કારણ કે એક કાર્ય ખોટું છે.

જો આપણે સારા વ્યક્તિમાં એક દોષ જોઈએ છીએ, તો આપણે ખરાબ ન લાગવું જોઈએ.

શ્રીભગવાને ચાર પ્રકારના કાર્ય કહ્યા છે,

- ૧) નિહિત કર્મ.
- ૨) સંગ વિનાનું કાર્ય.
- ૩) રાગ અને દ્વેષ વિનાનું કાર્ય.
- ૪) ફળની ઇચ્છા વિનાનું કાર્ય.

સાત્ત્વિક કર્મ એ છે જે ઓછું કમાય છે અને ઓછો ખર્ચ કરે છે. જે જીવનમાં ઓછું સુખ અને વધુ શાંતિ ઇચ્છે છે. સામાન્ય જીવન, બહુ પૈસા (મોટા બેંક બેલેન્સ) નહીં, બહુ ઘરેણાં નહીં, બહુ પૈસા નહીં, EMI નહીં, દેવું નહીં, ઓછા ખર્ચ, એવા લોકો જેમને સુખ-સુવિધાઓમાં શાંતિ નથી મળતી, પણ શાંતિમાં સુખ મળે છે.

શ્રીભગવાને રાજસિક કર્મના ત્રણ લક્ષણો આપ્યા છે, ભોગની ઇચ્છા, અહંકાર અને વધારાના પ્રયત્નો.

રાજસ એ છે જેનો ખર્ચ વધારે હોય છે, જે ફક્ત ખર્ચનું આયોજન કરતો રહે છે અને તે ખર્ચાઓને પૂર્ણ કરવા માટે અન્યાયી રીતે પૈસા કમાય છે. વધુ સુખની ઇચ્છા. શાંતિ ન મળવાની, સ્વાસ્થ્ય ગુમાવવાની, ઊંઘ ન આવવાની વૃત્તિ હોય છે. ઘણા લોકો બીજાઓને પોતાની ખુશી બતાવવામાં વ્યસ્ત હોય છે.

**સુખ સમ્પતિ ઘર આવેં, કષ્ટ મિટે તન કા
તેરા તુઝકો અર્પણ ક્યા લાગે મેરા ।**

તમે જ વિચારો કે આ આરતીની બે પંક્તિઓમાંથી આપણે કઈ સંપૂર્ણ ભક્તિથી ગાઈએ છીએ? હું ફક્ત ભાડાના ઘરમાંથી મારા પોતાના ઘરે જવા માંગુ છું, એકવાર મારા દીકરાને નોકરી મળે, એકવાર મારા દીકરાના લગ્ન થાય, એકવાર મારા પૌત્ર-પૌત્રીઓ થાય, પછી મને કંઈ જોઈતું નથી. આપણે આ અસંખ્ય વાર કહીએ છીએ, પણ આપણી ઇચ્છાઓ ઓછી થતી નથી.

જીવનમાં મેં જે કંઈ ઇચ્છ્યું હતું, તે મને મળ્યું પણ કંઈ બદલાયું નહીં. પરંતુ મારી ઇચ્છાઓ વધતી રહી.

શ્રીભગવાને તામસિક કર્મની પાંચ લક્ષણિકતાઓ જણાવી છે, પ્રથમ, તે પરિણામની ચિંતા કરતો નથી.

આ પછી, સત્ર હરિ શરણમ સંકીર્તન સાથે પ્રશ્ન અને જવાબ સત્ર તરફ આગળ વધ્યું.

પ્રશ્નોત્તરી

૧) શ્રીરામ ભૈયા

પ્રશ્ન: ગીતાનો ઉપદેશ આપતી વખતે ભગવાન કૃષ્ણે અર્જુનને સૌપ્રથમ સાંખ્ય સિદ્ધાંત શા માટે શીખવ્યો? તેમણે તેને કર્મ અથવા જ્ઞાન વિશે પહેલા કેમ ન કહ્યું?

ઉત્તર:

અર્જુને પહેલા અધ્યાયમાં જ્ઞાનની ભૂમિકા રજૂ કરી. હકીકતમાં, તેમણે કહ્યું હતું કે વ્યક્તિએ જ્ઞાન લેવું જોઈએ અને સંન્યાસ લેવો જોઈએ. તેથી, ભગવાને તે વિષય પરથી જવાબ આપવાનું શરૂ કર્યું જેમાંથી અર્જુનનો પ્રશ્ન શરૂ થયો હતો.

પ્રશ્ન: નિંદા અને દોષ વચ્ચે શું તફાવત છે? શું કોઈની ભૂલો તેની પીઠ પાછળ કહેવાને નિંદા કહેવા અથવા તેના દોષો વિશે કહેવાને?

ઉત્તર:

કોઈની સામે તેના દોષો કહેવા એ તેની ટીકા અથવા ટીકા છે. તેથી કોઈની પીઠ પાછળ તેના દોષો કહેવા એ તેની નિંદા છે.

પ્રશ્ન: એક જગ્યાએ તમે કહ્યું કે આત્માને વીંધી શકાતો નથી કે બાળી શકાતો નથી, અને બીજી જગ્યાએ તમે કહ્યું કે આત્મા અસ્તિત્વમાં નથી. આનાથી મને મૂંઝવણ થઈ છે. શું તમે કૃપા કરીને તેને સ્પષ્ટ કરી શકો છો?

ઉત્તર:

એવું નથી કે આત્માનું અસ્તિત્વ નથી, પરંતુ આત્મા અથવા ચેતના એક જ છે, તે વિવિધ સ્વરૂપોમાં દેખાય છે. જેમ વિદ્યુત ઉર્જા તે વિસ્તારમાંથી આવે છે જ્યાં તે ઉત્પન્ન થાય છે, તે જ રીતે તે તમારા પાડોશીના ઘરમાં પણ આવે છે. જેમ તમારા ઘરના ઉપકરણો આ ઉર્જા પર ચાલે છે, તેમ તે પડોશીના ઘરમાં પણ ચાલે છે. ઉર્જા એક જ છે, પરંતુ તેનો ઉપયોગ અલગ-

અલગ જગ્યાએ અલગ-અલગ માત્રામાં થાય છે, તેથી વિવિધ ઘરોને જરૂરી વિદ્યુત ભાર અલગ-અલગ છે. તેવી જ રીતે, મારામાં રહેલો આત્મા, તમારામાં રહેલો આત્મા અલગ નથી, તે એક જ છે. તેથી જ પરમાત્મા, જે સર્વત્ર છે, તેને પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર નથી; તે પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ તે અજ્ઞાનથી ઢંકાયેલો છે. જ્યારે અજ્ઞાન દૂર થાય છે, ત્યારે તે પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રશ્ન: "અખીર્વત્પસ્યતિ કશ્ચિદેનમ્" શ્લોકનો અર્થ મને સમજાયો નહીં.

ઉત્તર:

એટલા માટે યોગીઓ આ પરમાત્મા વિશે આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરે છે. તેઓ આ સિદ્ધાંતને આશ્ચર્યથી જુએ છે, તેના વિશે આશ્ચર્યથી વાત કરે છે. આત્મા સિદ્ધાંત માટે કોઈ દુન્યવી ઉદાહરણ આપી શકાતું નથી તે એક મોટું આશ્ચર્ય છે. પંદરમા અધ્યાયમાં, ભગવાન સૌપ્રથમ આ બ્રહ્માંડ માટે ઊંધા વૃક્ષનું રૂપક વાપરે છે અને પછી કહે છે કે તે એવું નથી જેવું તમે તેને સમજો છો. આ આ જ્ઞાનનું લક્ષણ છે. તેને સરળતાથી સમજાવી શકાતું નથી. તેથી જ તે આશ્ચર્યજનક છે. જ્યાં સુધી આપણા મનમાં ઈચ્છાઓ, કામનાઓ છે, જ્યાં સુધી મન શુદ્ધ નથી, ત્યાં સુધી આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી.

૨) રાધાકૃષ્ણ ભૈયા

પ્રશ્ન: એક ખેડૂતને પૂરના કારણે ભારે નુકસાન થાય છે. તેણે પોતાની જમીન બનાવવા માટે ખૂબ મહેનત કરી છે પણ પૂરમાં બધું નાશ પામે છે. શું તેણે આત્મહત્યા કરવી જોઈએ કે પછી પોતાના પ્રયત્નો ચાલુ રાખવા જોઈએ? શું આ તેના પાછલા જન્મના કર્મનું પરિણામ છે?

ઉત્તર :

આ અંશતઃ રાજસ વલણને કારણે છે. જ્યારે બધું બરાબર ચાલી રહ્યું હોય, વરસાદ સમયસર પડે, પાક સારો હોય, ત્યારે ભવિષ્ય માટે આયોજન કરવું જરૂરી છે. કટોકટી માટે જોગવાઈઓ કરવી પડે છે. રાજસ વલણ ધરાવતો વ્યક્તિ તેને મળેલી આવકનો ખર્ચ કરે છે. તે ઘર બનાવે છે, કાર ખરીદે છે, લગ્ન પર ઘણો ખર્ચ કરે છે. જો તે આવા સમયે થોડા પૈસા અલગ ન રાખે, તો આવા ખેડૂતો કટોકટી દરમિયાન પીડાય છે. તેને ખોરાક મળતો નથી. પછી આત્મહત્યાના વિચારો આવે છે. ઘણા લોકો આમાંથી પણ બચી જાય છે. ફક્ત એક જ આત્મહત્યા કરે છે. જ્યારે કટોકટી આવે છે, ત્યારે ઘણા લોકો તેમની પાસે જે કંઈ આવક હોય છે તે વહેંચે છે, સંચિત મૂડીનો ઉપયોગ કરે છે અને વિચારે છે કે જ્યારે સારો વરસાદ પડે છે, ત્યારે તેઓ નુકસાનની ભરપાઈ કરશે. આ વલણમાં તફાવત છે. પાછલા જન્મના કર્મનો પણ આમાં થોડો ભાગ છે, પરંતુ તેને પ્રયત્નોથી દૂર કરી શકાય છે. બાંધકામ સ્થળોએ કામ કરતા મજૂરોને દૈનિક વેતન મળે છે. તે કામના બદલામાં છે. જો કોઈએ પહેલાથી જ માલિક પાસેથી લોન લીધી હોય, તો તેને બાકીની રકમ દૈનિક વેતનમાંથી કાપીને મળે છે. એક મજૂર એવો છે જે પોતાનો બે દિવસનો પગાર એક સાથે માંગે છે અને એક દિવસનો પગાર લેતો નથી. જે દિવસે તે પોતાનો પગાર લે છે, તે દિવસે તેને લાગે છે કે તેને બમણું મળ્યું છે. પરંતુ આ તેણે કરેલા કર્મનું પરિણામ છે. જેણે પહેલા લોન લીધી હતી તેને આજે ઓછું મળે છે, જ્યારે જેણે પહેલા કંઈ લીધું ન હતું તેને આજે વધુ મળે છે. બ્રહ્માંડમાં કર્મ ખૂબ જ મહાન છે. ફક્ત પ્રયત્ન દ્વારા જ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

૩) નેહા દીદી

પ્રશ્ન: મહાત્મા વિદુર, રાજા જનક પોતાનું જીવન નિષ્કામ સ્થિતિમાં જીવ્યા. નિષ્કામ પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરવું જોઈએ?

ઉત્તર:

વ્યક્તિએ દુનિયા પ્રત્યેની આસક્તિ છોડી દેવી પડે છે. વસ્તુઓ, લોકો અને પરિસ્થિતિઓ પ્રત્યેની આસક્તિ છૂટી પડતાં જ વ્યક્તિ નિષ્કામતા પ્રાપ્ત કરવાનું શરૂ કરશે. આ એક ઘરમાં રહીને પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

પ્રશ્ન: જ્યારે પાંચેય પાંડવોએ પોતાના રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો અને ચાલવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે ફક્ત યુધિષ્ઠિર જ સ્વર્ગમાં કેમ ગયા? બાકીના પાંડવો જ સ્વર્ગમાં કેમ ન ગયા?

ઉત્તર :

બધા જ સ્વર્ગમાં ગયા. ફક્ત યુધિષ્ઠિર જ સશરીરમાં સ્વર્ગમાં ગયા.

પ્રશ્ન: અર્જુન તે પહેલાં શરીરમાં સ્વર્ગમાં ગયો હતો, તો મૃત્યુ સમયે તે કેમ ન જઈ શક્યો?

ઉત્તર :

કારણ એ છે કે તે પોતાના મનને કાબૂમાં રાખી શક્યો નહીં. માર્ગ પર ચાલતી વખતે, પાછળ ન જોવાની શરત હતી, પરંતુ યુધિષ્ઠિર સિવાય બધાએ પાછળ જોયું, તેથી તેઓ સશરીરમાં સ્વર્ગમાં જઈ શક્યા નહીં.

૪) સુષ્મા દીદી

પ્રશ્ન: જો કોઈ ભૂલ કરી રહ્યું હોય, તો શું હું તેની ભૂલ બતાવું?

ઉત્તર :

આમાં બે બાબતો ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. એક એ છે કે શું બીજાની ભૂલ બતાવવી મારો અધિકાર છે? જો તે મારા અધિકારમાં હોય, તો મારે શક્ય તેટલી નરમ ભાષામાં, નમ્રતાથી કહેવું જોઈએ. તે પણ, મારે તેના કલ્યાણ માટે શું છે તે કહેવું જોઈએ. મારે એવું ન વિચારવું જોઈએ કે ફક્ત એટલા માટે કે બીજી વ્યક્તિથી કંઈક મારા ઇચ્છતા મુજબ થયું નથી, તે ભૂલ છે. જો તેનું વર્તન તેના માટે હાનિકારક હોય, તો મારે ખૂબ જ નમ્રતાપૂર્વક અને જો મારી પાસે અધિકાર હોય તો જ તેના માટે શું ફાયદાકારક છે તે કહેવું જોઈએ.

પ) શ્રીરામ ભૈયા

પ્રશ્ન- શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને સૌપ્રથમ સાંખ્યયોગ વિશે કેમ કહ્યું?

ઉત્તર :

અર્જુનના મનમાં આ વાત હતી કે તે એક જ્ઞાની વ્યક્તિ છે અને તેના જ્ઞાન મુજબ, સંન્યાસ લઈને વનમાં જવું યોગ્ય રહેશે. શ્રીભગવાને અર્જુનના મનમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો ત્યારથી જ અર્જુનને જ્ઞાન આપવાનું શરૂ કર્યું. આ સાથે જ પ્રશ્નોત્તરીનું સત્ર સમાપ્ત થયું. અંતિમ પ્રાર્થના અને હનુમાન ચાલીસાના પઠન પછી વિવેચનસત્રની સમાપ્તિ થઈ.

॥ ૐ શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ. ॥

અમે માનીએ છીએ કે તમને ચર્ચાની રચના વાંચીને આનંદ થશે. કૃપા કરીને નીચેની લિંકનો ઉપયોગ કરીને અમને તમારો પ્રતિસાદ આપશો.

<https://vivechan.learngeeta.com/feedback/>

વિવેચન-સારાંશ વાંચવા માટે આભાર.

અમે સર્વે ગીતા સેવકો, અનન્ય ભાવ સાથે પ્રયાસ કરીએ છીએ જેથી વિવેચનનો સાર તમારા સુધી શુદ્ધ સ્વરૂપે પહોંચે, છતાં પણ ભાષા કે વ્યાકરણ સંબંધી કોઈ ભૂલ હોય તો તે માટે અમે ક્ષમાપ્રાર્થી છીએ.

જય શ્રી કૃષ્ણ!

સંકલન: ગીતા પરિવાર - રચનાત્મક લેખન વિભાગ

દરેક ઘરમાં ગીતા દરેક કરમાં ગીતા!

Let's come together with the motto of Geeta Pariwar, and gift our Geeta Classes to all our Family, friends & acquaintances

<https://gift.learngeeta.com/>

ગીતા પરિવારની આ એક નવી પહેલ છે. હવે તમે વિવેચનના ચુટ્યુબ વિડીયો તેમજ પીડીએફ જોઈ તથા વાંચી શકો છો. કૃપા કરીને નીચે આપેલ લિંકનો ઉપયોગ કરો.

<https://vivechan.learngeeta.com/>

॥गीता शीखो, शीखवो, ज़वनमां उतारो॥
॥ॐ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥